

ATATÜRK'TE OKUMA TUTKUSU VE KİTAP SEVGİSİ

Nurullah ÖZDEMİR*

ÖZET

Bir eylem adalı olduğu kadar, fikir adamı da olan Atatürk'ün hayatında "kitap" daima önemli bir yer tutmuştur. Atatürk'teki okuma tutkusu çocukluğundan, hayata gözlerini yumduğu ana kadar devam etmiştir. Cephede bile okumaktan geri kalmamıştır. Döneminin bütün tarih kitaplarını okuyan Atatürk, her önemli kararın uygulamaya öncesinde konuyla ilgili araştırma yapıp, bu konuda çeşitli kitaplar okumuştur. Çankaya Köşkü'nde kurduğu kütüphaneyi, yurtiçinden ve yurtdışından getirttiği kitaplarla zenginleştirmiştir. Atatürk aynı zamanda seçkin bir yazardır. Büyük Nutuk bunun en büyük göstergesidir.

"Hayatta en hakiki mürşit ilimdir." diyen Atatürk, ilmin yol göstericiliğini "mürşit" kelimesiyle ifade etmiş ve bununlada yetinmeyerek "en hakiki" sıfatlarını da ekleyerek; eylem adamı olduğu kadar, fikir adamı da olduğunu ortaya koymuştur.

Okumak, Atatürk'ün hayatında her zaman bir tutku olmuştur. Bu tutku, O'nu askeri ve sivil hayatında geniş bilgi ve kültürle donatmıştır. Bu bilgi ve kültürün kaynağı olan kitap ve kütüphane O'nun günlük hayatında daima önemli yer tutmuştur.

Bir eylem ve fikir adamı olan Atatürk bu özellikleriyle yüzyılımızın önde gelen liderlerindedir. Bunda kuşkusuz O'nun askeri dehası, büyük devlet adamlığı-

* D.P.Ü. Merkez Kütüphane'de Görevli

nın yanı sıra, hayatı boyunca en zorlu koşullarda bile elinin altından, gözünün önünden eksik etmediği “kitap” da önemli rol oynamıştır.¹

ATATÜRK'ÜN ÇOCUKLUK VE GENÇLİK DÖNEMİNDE OKUMA SEVGİSİ

Mustafa Kemal, tarihsel bir dönemde dünyaya gelmiştir. O dönemeci iki büyük olgu belirliyordu : Fransız İhtilali ve bunun sonucu olan insan hakları, özgürlük, bağımsızlık ve milliyetçilik etkilerinin artması; diğeri de Osmanlı Devletinin parçalanıp çöküşünün hızlanmasıdır.²

İşte bu iki olgunun yaşandığı bir ortamda dünyaya gelen Atatürk, eğitimine mahalle mektebinde başlamış, okumayı ve yazmayı Şemsi Efendi Okulu'nda öğrenmiştir. Babası Ali Rıza Efendi, okumanın önemine inanmış bir kişiydi ve sürekli;

- Adam olmak için okumak, öğrenmek şarttır. Başka çaresi yoktur.

Diyerek oğlunu teşvik ediyor, dersleriyle çok yakından ilgileniyordu.³

Selânik Askeri Rüştiyesi'nde çalışkanlığıyla kısa zamanda tanınmıştır. Atatürk'ün hayatında ilk olağanüstü başarısı burada matematik dersinde olmuştur. Mustafa adlı matematik öğretmeni O'na çalışkanlığından dolayı “Kemal” ismini eklemiştir.

Mustafa Kemal, Selânik Askeri Rüşdiye'sini bitirdikten sonra, Manastır Askeri İdadisi'ne başlamıştır. Burada okuma ile olan ilgisi ise daha da derinleşip gelişmiştir. O, yine bu yıllarda okuma zenginliğini yaratacak, batı kültürünün türlü kaynaklarından yararlanma olanağını da bulmuştur.⁴

Mustafa Kemal, Manastır Askeri Lisesi'ne devam ederken, dersleri dışında, vatan ve özgürlük kavramlarını işleyen Namık Kemal'in eserlerini, Mehmet Emin (Yurdakul)'in ve Tevfik Fikret'in şiirlerini durmadan okuyor, hatta ezberliyordu. Öte yandan çok iyi Fransızca bilen arkadaşı Fethi (Okyar)'nin yardımıyla, Voltaire, Rousseau, Montesquieu gibi Fransız İhtilalini hazırlayan düşünürlerin eserlerini okuyor ve fikirleri üzerinde tartışıyorlardı. Mustafa Kemal, yabancı dil bilmenin gereğini ve değerini daha o zaman anlamış olduğundan, okulda öğretilen Fransızca ile yetinmeyip yaz tatillerinde Selâniğe gittiğinde, “Collège des Frères de la Salle”in özel kurslarına devam etmiştir. Askeri Lise'deki öğrenimi sırasında, tarih öğretmeni, Mehmet Tevfik (Bilge)'nin derslerinde, Fransız İhtilalinden, dünyadaki başka olaylardan ve fikir hareketlerinden söz etmesi, O'nda tarihe karşı ilgi ve sevgi uyandırmıştır. Tarihe karşı bu ilgi artarak ömrünün sonuna kadar sürmüştür.⁵

¹ Mesut GÜNSEV, “Atatürk ve Kitap”, AKDITYK, Atatürk Araştırma Merkezi, Üçüncü Uluslar arası Atatürk Sempozyumu, (03-06 Ekim 1995, Gazimağusa-KKTC), Cilt: 1, Ankara, 1998, s.589.

² Şerafettin TURAN, Atatürk'ün Düşünce Yapısını Etkileyen olaylar, Düşünürler, Kitaplar. Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, 1989, s.3.

³ Ali Fuat CEBESÖY, Sınıf Arkadaşım Atatürk, İnkılap ve Aka Kitapevleri Koll.Şti., İstanbul, 1967, s.4.

⁴ Cemil SÖNMEZ, Atatürk ve Okuma Sevgisi, Kültür Bakanlığı Yayınları : 1532, Ankara, 1993, s.20.

⁵ Leman ŞENALP, “Atatürk'te Okuma Tutkusunu”, AKDITYK, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt : V, Sayı: 14, Mart 1989, s.369-370.X

İnsanların hayatında her yaşta ve her dönemde, yakın arkadaş çevresinin önemli ölçüde etkili olduğu bilinen bir gerçektir. Mustafa Kemal’inde okul çevresinden başlayarak ileriki hayatının başarılarında da kuşkusuz yakın arkadaş çevresinin etkisi olmuştur. Bu dönemi kapsayan Manastır Askeri İdadisinde de, arkadaşlık kurduğu kişiler O’na etkili olmuşlardır. Örneğin Ömer Naci ve Ali Fethi Beyler, Ona okuma sevgisinin kazandırılmasında etkisi olan Ömer Naci’dir. Sınıf arkadaşı olan Şair ve Hatip Ömer Naci; Mustafa Kemal’e edebiyat dünyasının kapılarını açan arkadaşidir.⁶

Manastır Askeri İdadisini başarıyla bitiren Mustafa Kemal, İstanbul’a giderek Harp Okulunun Piyade bölümüne 13 Mart 1899’da kaydolmuştur.

Mustafa Kemal, Harp Okulu’ndaki yıllarında, yurtseverlik duygularını besleyen, edebiyat ve kültür birikimini hazırlayan tarih kitapları başta olmak üzere, yabancılara da yakından izlemiştir.

Harp Okulu’nda Mustafa Kemal’in sınıf arkadaşı olan Ali Fuat Cebesoy, O’nun Namık Kemal’i okuması ve etkisinde kalması konusunda ayrıntılı bilgiler verir. Mustafa Kemal’in bir gece yanına gelerek Namık Kemal’in “Vatan Kasidesi”nin teksir edilmiş bir örneğini vererek ezberlemesini istediğini bildirmektedir.

Yine sınıf arkadaşı olan Asım Gündüz, hatıralarında Harp Okulu yıllarında Mustafa Kemal’i şöyle anlatmaktadır:⁷

“Mustafa Kemal, çok güzel giyinir, çok güzel konuşur, kimseyi kırmaz, terbiyeli çocuktur. Doğup büyüdüğü Selanik’in batıyla daha bağlantılı bulunması sebebiyle olacak dikkati çeken fikirleri vardı. Etrafına topladığı arkadaşlarla cesaretle konuşuyor, onları güzel konuşmasıyla kısa zamanda tesiri altına alıyordu. Bizlerin okumadığımız bir çok vatan şiirlerini sık sık tekrarlıyordu. Namık Kemal’in bütün şiirlerini bir defterde toplamıştı. Bu şiirleri kısa zamanda bütün arkadaşlar defterlerimize yazmış ve ezberlemiştik. Mustafa Kemal “milletleri uyandıracak olan fikir adamları, Devlet adamlarıdır.” diyordu... Bizler, vatan, millet ve Türklük fikirlerini ilk defa Harp Akademisi sıralarında ondan duymuştuk... Tarih okumak O’nun için en büyük hevesi ve hırısı idi. Fransızca’yı da O’nun için çok iyi bilmek istiyordu. Osmanlı tarihini Fransızca eserlerden okuyordu.”

ATATÜRK’ÜN CEPHEDE OKUMA SEVGİSİ

Mustafa Kemal, 1905 yılında kurmay yüzbaşı olarak önce Şam’a kısa bir süre sonra Selanik’teki 3. Ordu’ya atanır. Burada bulunduğu sırada, General Litzmann’dan çeviriler yapmış, askerlikle ilgili kitaplarını yazmıştır. 1913 Ekim’inde Sofya’ya ataşemiliter olarak atanan Mustafa Kemal, resmi görevleri dışında kalan zamanını, çeşitli konularda kitaplar okuyarak değerlendiriyordu.⁸

⁶ SÖNMEZ, S.23.

⁷ ASIM GÜNDÜZ, *Hatıralarım* (Dinleyen ve yazar: İhsan İLGAR), Kervan Kitapçılık, İstanbul, 1973, s.13, 14,17.

⁸ ŞENALP, s. 370-371.

Mustafa Kemal, cepheye ateş altında bile okumaktan vazgeçmemiştir. 1914 yılının Mart ayında yarbaylığa yükseltilen Mustafa Kemal, Anafartalar Komutanı olarak Çanakkale Savaşlarına katılmıştır.

Mustafa Kemal, savaşın en şiddetli günlerinde bile okumaktan vazgeçmemiştir. Bir gazeteci olarak görüşmeye giden Ruşen Eşref (Ünaydın), Mustafa Kemal'in Karargahındaki odasını anlatırken, "... Masasının üzerinde, Balzac'ın Colonel Chabert'i, Maupassant'ın "Boule de Suif'i, Lavedan'ın "Cervir"i duruyordu. Şüphe yok ki Paşa, durgun dakikalarının boşluğunu edebiyatla dolduruyor" diyordu.⁹

Mustafa Kemal yine aynı günlerde, yakın arkadaşı Şehit Yzb. Ömer Lütfi Bey'in dul eşi Madam Corrine'ne yazdığı bir mektupta, kendisine uğrayacak olan Karargah Katibi'ne, satın alıp getirebilmesi için kitaplar rica etmektedir. Bu belge de, O'nun en zor şartlarda dahi okuduğunun bir başka kanıtıdır.¹⁰

"Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı yıllarında, daha çok İslam tarihi ile ilgili eserler okuduğu dikkati çekmektedir. 1920 yılı ortalarında, İstanbul Hükümeti'nin, Kurtuluş Savaşı'nın engellenmesi amacıyla, ayaklandığı gerici asi güçlerin Ankara'ya yaklaştığı ve çoğunluğun korku ve heyecan içinde yaşadığı günlerde, O'nun gayet sakin olduğu ve İslam tarihi okuduğunu, o sırada Karargahında görevli olarak bulunan Halide Edip (Adivar), Kurtuluş Savaşı günlerini anlatan romanında, şöyle anlatıyordu: "... Önde İslam tarihinin ilk sayfaları, yani demokrasiye en yakın olan, yirmi dört seneyi ihtiva eden kısmı okuyordu. Emeviye Hükümeti'nin kudretli nüfuzunu tetkik ederken, belki Ankara'daki din unsurlarını nasıl elde edeceğini düşünüyordu. " Prof. Afet İnan da, Kurtuluş Savaşı yıllarında Atatürk'ün bu yöndeki okumalarından bir örneği, Mareşal Fevzi Çakmak'ın tanıklığından vermektedir. "Başkumandan Mustafa kemal, Sakarya Meydan Muharebesi ile Büyük Taarruz arasındaki zamanda, İslam tarihi okumaktadır. Her vesile ile rastladığı hocalara bu tarihten sualler sormakta ve umumi efkârı hazırlamaktadır."¹¹

Siirt Milletvekili Mahmut Bey'in günlük notlarından da "Çalığışu"nu okuduğunu öğreniyoruz. Bir tarih dergisinde (Hayat Tarih Mecmuası, Sayı 7/1966, s.14.) yayımlanan bu notlarda şöyle denilmektedir :

"21 ağustos 1922, Akşehir – Düşmanda bir hassasiyet var. Bizim tarafta fevkalade bir hareket, bir şey olduğunu hissetmiş gibi... Temenni edelim ki asıl hedefi keşfetmemiş olsun. İki gündür Paşa, "Çalığışu"nu okuyor. Öyle beğendi ve sevdi ki... Büyük hareketlerin arifesinde böyle bir şey okumak da çok sevindirici.

"22 Ağustos 1922 – Bugün de Akşehir'deyiz. Paşa, daireden çıkmadı. Akşama kadar Çalığışunu okudu. Çok memnun oldu, takdir etti."¹²

⁹ ŞENALP, s. 371.

¹⁰ SÖNMEZ, s. 36-37.

¹¹ ŞENALP, s. 372.

¹² Sadi BORAK, "Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar ve Kitaplığı", AKDITYK, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt: IX, Sayı:25, Kasım 1992, s.78.

ATATÜRK'ÜN HATIRA VE NOT DEFTERLERİNDE KİTAP VE OKUMA SEVGİSİ İLE İLGİLİ NOTLAR

Mustafa Kemal'in kendi el yazısıyla yazılan belge niteliğindeki "Atatürk'ün Hatıra Defteri"ndeki kitap ve okuma ile notları şöyledir :¹³

" 19 Kasım 1916 Pazar

Alphonse Doudet'nin "Sapho; Mouers Parisiennes (Safö – Paris Adetleri) namında canım sıkıldıkça okuduğum roman hitam oldu."

" 21 Kasım 1916 Salı.....

"Bazı nokat-ı askeriye (Terbiye-i Ruhiye ve Ulusal-i Muaşeret-i Askeriye) hakkında bir eser yazayım.

Bunun için Fransızca bildiğim bir eser var. O'nu da evvela okuyayım ve bu zemine ait esaslı sualleri umum zabitaneye vazife olarak vereyim. Mühim noktalar hakkında bazı büyük kumandanların mütalaasını talep edeyim."

" 1 Aralık 1916 Cuma

"Allah'ı İnkâr Mümkün Müdür?" (Şehbenderzade Filibeli Ahmet Hilmi'nin 1327 de basılmış Kitabı) nam eseri okuyorum."

" Aralık 1916 Cumartesi

"Allah'ı İnkâr Mümkün Müdür?" eserini okumaya devam .

İhsan ve Ömer'e (Paşanın yetiştirmek için yanına almış olduğu iki yetim çocuk) " Yaşam Kavgası namındaki Türkçe şiirin bir kısmını ezberlettim."

" 4 Aralık 1916 Pazartesi

Kitap okumakla vakit geçirdim."

" 6 Aralık 1916 Çarşamba

Mebadi-i Felsefe namında bir eseri okumaya başladım. (George L. Fongsgrove : Gelemets de Philossophie Ahmet Naim'in Çevirisi: Mebadi-i Felsefe-den birinci kitap: İlminnefs 1331 Maarif Umumiye Nezareti)"

" 7 aralık 1916 Perşembe

Evde öğleye kadar kitap okudum."

" 9 Aralık 1916 Cumartesi

..... onlardan sonra kitap okumakla vakit geçirdim."

" 10 Aralık 1916 Pazar

Kemal Bey'in (Namık Kemal) Makalat-ı Siyasiye ve Edebiye'sini okudum. İkinci kitabın sonunda idim, hitam buldu."

Kemal Bey'in Tarih-i Osmani-sini takibe başladım.

¹³ SÖNMEZ, s. 38-39

Yemekten evvel Emin Bey'in (Mehmet Emin Yurdakul) Türkçe şiirleriyle Fikret'in Rûbab-ı Şikestes'i'nden aynı zeminde bazı parçalarını okuyarak bir mukayese yapmak istedim. İkisi de başka başka güzel. Ancak Türkçe olanda da diğerinde de aynı derecede Arapça, Farsça kelimeler var. Fakat biri parmak hesabı diğeri değil."

Atatürk'ün Not Defterinde 9 Mart 1922 Perşembe günlü not şöyledir.¹⁴

9 Mart Perşembe (9 Mart 1922 Sivrihisar) İbrahim Bey'in evinde. Saat 7' de kalktım. Biraz kitap okudum. (Defter 19'dan)

ATATÜRK NASIL OKURDU

Mustafa Kemal'in yetişme tarzı, öğrenim hayatı ve sosyal çevrenin tesirleri O'nu okumaya çok teşvik etmiştir. Hayatının her devresinde kitap O'nun için en değerli bir varlık olmuştur.¹⁵

Atatürk, Türkiye Cumhuriyeti'ni kurduktan sonra, daha yoğun ve daha rahat bir şekilde okumaya koyulmuştur. Atatürk, cephede kazandığı zaferleri ; kültür, sosyal ve ekonomi alanlarda yapacağı inkılaplarla bütünleştirmek amacındaydı. Bunun için de yapacağı inkılaplar üzerinde, öncelikle kendisinin yeterli bilgi edinmesi gereğine inanıyordu. Bu nedenle de o güne kadar okuyamadığı bazı kitapları yurt dışından getirtiyordu.¹⁶

"Nutukları ve sözlerini her zaman için bir fikir hareketine yol açması, zamanın neşriyatından faydalandığı ve daima bir entelektüel muhitin tartışmalarını sevdiği içindir.

Benim şahit olduğuma göre Atatürk'ün etrafında toplanmalar çok çeşitlidir. Gündüzleri çoğunlukla hususi kütüphanesinde daima birkaç kişi ile ya çalışır veya belirli bir konu üzerinde konuşmalar yapardı. Bunlar otomobil veya motor gezintilerinde devam eder ve çoğunlukla Ankara'da çiftlik evlerinde ya davetliler veyahut oraya toplanmış olan halk ile doğrudan doğruya belirli meseleleri konuşur ve fikirlerini sorardı.

Bu hal memleket içi seyahatlerinde daha kesif olarak uygulanır, trende, vapurda ve uğradığı her yerde daima yeni konular ve yurt sorunları üzerinde yapılan etkiler açıklanarak münakaşalar yaptırmasını severdi."¹⁷

Bütün hayatı boyunca en güç koşullarda bile okumayı elden bırakmayan Atatürk'ün kitap okumadaki en belirgin özelliklerden biri, incelediği konuya ilişkin, ya da ilgisini çeken konulardaki kitapları bitirmeden elinden bırakmamasıdır. Atatürk'ün bu özelliğine Falih Rıfkı Atay, " Çankaya " adlı eserinde;

¹⁴ Ali Mithat İNAN, Atatürk'ün Not Defteri, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1996, s.122.

¹⁵ Afet İNAN, Mustafa Kemal Atatürk'ten Yazdıklarım, Kültür Bakanlığı Yayınları: 399, Ankara, 1981, s.17.

¹⁶ A. Niyazi BANOĞLU, "Atatürk'ün Sipariş Ettiği Bazı Kitaplar "AKDITYK, Atatürk Araştırma merkezi Dergisi, Cilt:III, Sayı: 8, 1987, s.425-426.

¹⁷ İNAN, M Kemal Atatürk'ten Yazdıklarım, s.18-19

“Bir kitabı merak edince, koskoca bir cilt de olsa bitirmeden uyuyamaz veya pek az uyku aralaması ile okumaya devam ederdi ” derken, Afet İnan“ O, herhangi bir kitaba başladığı zaman hacmi ne olursa olsun, bitirmeden elinden bırakmamıştır. Bir insan için normal addedilen çalışma saatlerini çok aşan bir zamana tahammülü daima olmuştur.”¹⁸

Genel Sekreteri Hasan Rıza Soyak da, anılarında bu konuda şunları yazmaktadır: “ Okumayı çok severdi. Genel bilgisini sürekli olarak artırmaya çalışırdı. Zengin kütüphanesi vardı. Okuması da, çalışması gibiydi, eline aldığı kitabı, eğer ilginç buldu ise, bitirmeden bırakmazdı. Okuduğu kitaplarda,ileri sürülen temel fikirlerle, güdülen hedefleri açıklık ve isabetli tespit ve gayet iyi özetlerdi. “ Bir gezi dönüşü sabahleyin trenden iner inmez, Köşke çıktım. Hizmetine bakanlara, ne durumda olduğumu sorduğumda, “iki gün, iki gecedir durmadan kitap okuyor” dediler. İzin alıp yanına girdiğimde : “Elime bir tarih kitabı geçti. Bilmem ne zamandan beri okuyorum?” dedi. Yorulmadınız mı, Paşam? Diye sorduğumda, “Hayır, yalnız gözlerim yaşıyor. Onun da çaresini buldum. Birkaç metre tül bent aldirttim. İşte gördüğün gibi parça parça kestirdim, ara sıra bunlarla gözlerimi kurulum.”¹⁹

Afet İnan'ın dediği gibi Atatürk'ün bir entelektüel hayatı daima mevcut olmuştur. Zevk için okumuş, bilgi edinmek ve nihayet siyasi nutuklarına kaynak olması için okumuştur.

“Atatürk kitapları mutlaka masa başında okumuş, elinde kırmızı mavi uçlu kalemle, bazen kitap üzerine çizgi ve işaretler yapmış, bazende kurşun kalemle kağıtlara notlar almıştır. Yeni Köşkte kütüphanesindeki yazı masasında oturduğu pek nadirdir. Daha ziyade orta yerdeki uzun ve geniş masanın üzerine çeşitli kitap ve lügatları dizdirir, karşısında saat, yanında sigara kutusu bulundururdu. Sık sık içtiği kahve, uzun çalışmalarına biraz fasıla verdirebilirdi. Çalıştığı yerdeki kitapların yeri değişmemeli idi.

Kitap, lügat ve broşürlerin hemen her gece taşındığı bir yer daha vardır. Köşkün yemek salonu. Yemek salonunun demirbaş eşyalarından biri, bilhassa 1935'ten sonra, elektrikli döner geniş bir kara tahtadır.”²⁰

Tarih kitaplarını daima harita ile takip ederek okur ve savaşlar için ayrıca krokiler çizerdi.²¹

Atatürk, okuduğu kitapyarda dikkatini çeken cümlelerin altına özel işaretler koymuştur. Bu işaretler ve anlamları şöyledir : XX: Önemli, XXX: Çok Önemli, Müh.: Mühim, Ç. Müh.: Çok Mühim, D: Dikkat, ?: Belirtilen fikri kabul etmiyor, ya da şüpheli görüyor.²²

¹⁸ ŞENALP, s. 375

¹⁹ ŞENALP, s. 376.

²⁰ Afet İNAN, *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1981, s.306.

²¹ SÖNMEZ, s. 57

²² BORAK, s. 83.

ATATÜRK NELER OKUDU

Afet İnan, Atatürk'ün en çok okumasını sevdiği konuları şöyle sınıflamaktadır : Tarih, coğrafya, dil, hukuk, sosyoloji, ekonomi ve sanat meseleleri idi. Roman az okurdu, fakat şiirden hoşlanır ve onları asıl şairlerinden ve güzel okuyan edip arkadaşlarından dinlemesini severdi.²³

Atatürk'ün özel kütüphanesinin koleksiyonları arasında en geniş yeri tarih kitapları almaktadır. O'nda daha askeri lisede iken başlayan bu merak ve ilgi giderek artmıştır. Özellikle Türk ve İslam tarihi konularında Leon Cahun, De Guignes, Léon Caetani, Bartold, Wells vb. gibi tanınmış yabancı yazarların olduğu kadar Mustafa Celâlettin, Aşık Paşazade, Peçevi, Hoca Sadettin, Ahmet Refik, Rıza Nur vb. gibi Türk yazarlarının eserlerini de dikkatle incelemiştir. Kısacası, Atatürk'ün o güne kadar yazılmış olan tarih kitaplarının hemen hemen tümünü okumuş olduğunu söyleyebiliriz. Atatürk'ün geniş bir tarih bilgisi, Türk tarihini başlangıcından itibaren ortaya çıkarmaya amaç edinen bir tarih tezine ve tarih çalışmalarına yol açmıştır. Bu çalışmaların bilimsel yöntemlerle sürekli olarak yapılabilmesi için de, " Türk Tarih Kurumu"nu kurmuştur(15.04.1931).²⁴

Son yıllarında Atatürk'ün üzerinde fazlaca durduğu, herkesin bildiği gibi dil meselesi idi. Bundaki gayesi "dil"in Türkçeleştirilmesi ve zenginleştirilmesiyle beraber akademik bir hüviyet kazanması idi. Her millette olduğu gibi Atatürk ilmi hüviyeti haiz bir " Türk Dili Akademisi " istiyordu. Bu maksatla " Türk Dil Kurumu"nu kurdu (12.07.1932).²⁵

Atatürk'ün düşüncelerinde ve gerçekleştirdiği Türk İnkılabının temellerinde Akılcılık (Rasyonalizm) ve Olguculuk(Pozivitizm)'ün izleri bulunmaktadır. Özellikle din konusunda, inançla ilgili tüm gerçeklerin ölçütü olarak bireysel düşünceyi esas almasında, bir başka deyişle laiklik anlayışında Akılcı görüşün tüm özelliklerini buluyoruz. Bu nedenledir ki, Akılcılığın büyük temsilcilerinden Descartes'in "Discours sur la Methode"u Atatürk'ün isteğiyle Türkçe'ye çevrilmiştir. Ayrıca Kant hakkında da "Kant ve Felsefesi" adlı bir inceleme Milli Eğitim Bakanlığınca yayınlanmıştır.²⁶

Atatürk'ün Fransız İhtilalinin fikri temellerinin hazırlayıcıları arasında, üzerinde en çok durduğu, eserlerini okuduğu ve kendi düşünce ağının oluşmasında en çok yararlandığı düşünürlerin başında J.J.Rousseau gelmektedir. O'nun "Toplum Sözleşmesi" kavramının İslam ve Türk toplum geleneği, devlet anlayışı ile bağdaştırılabilir olması ise, Yeni Türkiye'de Cumhuriyete yönelmeyi güçlendirecek destekler olarak değerlendirilebilir.

Atatürk, olguculuğun temsilcisi sayılan Auguste Comte'u daha 1916 yılında Şehbenderzade A. Hilmi'nin, "Allah'ı İnkâr Mümkün Müdür?" adlı eserin bir bölümünde tanımıştır. Durkheim'i sadece Türkiye'deki temsilcisi olarak kabul edilen

²³ SÖNMEZ, s. 53.

²⁴ ŞENALP, s. 373.

²⁵ İNAN, Atatürk Hakkında Hatıralar..., s. 306.

²⁶ TURAN, s. 11.

Türk düşünürü Ziya Gökalp yoluyla değil, düşünürün eserlerini asıllarından okuyarak tanımıştır.²⁷

Çankaya Köşkü'ndeki sofra sohbetlerinde, bir akşam, Atatürk'ün felsefe konusunda yaptığı konuşmaya tanık olan Yahya Kemal Beyatlı, bunca geniş bilgiyi nereden edindiğini bir türlü anlayamaz. Şairin düşüncesinde oluşan bu düğüm, ancak, Ruşen Eşref Ünaydın'la yaptığı bir konuşmadan sonra çözülür, Ruşen Eşref, bu konuda şunları anlatmıştır : "O'nun engin bilgisinin bir bölümü de, Ahmet Rıza'nın "Meşveret"inden, Murad'ın "Mizan"ından, Abdullah Cevdet'in "İçtihat"ından kaynaklanmaktadır. Çanakkale Savaşlarından sonra, kendisiyle görüşürken, Jön Türklerin Avrupa'da çıkardığı "Osmanlı" mecmuasının hemen tam bir koleksiyonunun elinin altında olduğunu bana söylemişti."²⁸

Atatürk'ün ilgi duyduğu konulardan biri de hukuktu. Kurduğu devletin sosyal yapısını sağlam temellere oturtmak için hukuk kitaplarını da okuyor, ilgililerle bu konuları tartışıyordu. Atatürk, ayrıca, sosyoloji, ekonomi ve başka alanlarda da çok çeşitli kitaplar okumuştur.

Belirtmek gerekir ki, Atatürk'ün 1930'larda yurtdışından getirtip okuduğu kitaplar, konuları ve önemleri bakımından, o zaman ki Türkiye Üniversite programlarının çok üstündeydi. Örneğin, İktisadi Doktrinler Tarihi, tam anlamıyla henüz üniversitemizde okutulmazken, Atatürk, bu konudaki kitapları okuyup incelemişti. Genellikle Atatürk'ün Tarih ve Dil alanlarına ilgi duyduğu bilinir. Bu doğrudur, ama eksiktir. Belki bu, O'nun Türk Tarih ve Dil kurumlarını kurmuş olmasından kaynaklanan eksik bir kanaattir. Gerçekte Atatürk Sosyal ve Siyasal bilimlerin bütün bilinen dallarına derin ilgi duymuş, bu alanlarla ilgili en yeni kitapları getirtip incelemiştir. Temmuz 1935'de Paris Büyükelçisi Suat Davaz'a Fransa'dan alınması için sosyal ve siyasal bilim dallarını kapsayan en ciddi eserlerin siparişi yapılır. İnsanı şaşırtan bu sipariş listesinde şu konular bulunmaktadır :²⁹

- Genel İktisat,
- Genel İstatistik,
- Genel Tarih,
- Siyasi Müesseseler Tarihi,
- Hukuka Giriş,
- Yeni ve Yakın Zamanlar Genel Tarihi,
- Sosyoloji ve Sosyal Ekonomi,
- Beşeri Coğrafya,
- Anayasa Hukuku,
- Antropoloji,
- İktisat Tarihi,
- Dinler Tarihi,
- Diplomasi Tarihi,
- Felsefe Tarihi,

²⁷ ŞENALP, s. 373.

²⁸ ŞENALP, s. 374.

²⁹ Bilal ŞİMŞİR, "Atatürk'ün kitap Sevgisi" Erciyes Üniversitesi, İ.I.B.F Atatürk Kültür ve Eğitim Semineri (29 Kasım 1982) Kayseri, 1983, s.91.

- Bilimler Tarihi,
- Sanat Tarihi,
- Yeni ve Yakın Zamanlar Edebiyatı.

Atatürk Ziya Gökalp, Tevfik Fikret, Namık Kemal, Mehmet Emin Yurdakul, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Reşat Nuri Güntekin, Faruk Nafiz Çamlıbel, İbrahim Alâeddin Gövsa, Refik Halid Karay, Abdullah Cevdet gibi ilk akla gelen Türk şair ve yazarları okumuştur. Bu listeye pek çok şair ve yazar ismi eklenebilir. Ayrıca Türk tarihçilerin bütün eserlerini okumuştur.

Afet İnan ve on iki yıl Atatürk'ün hizmetinde bulunan Cemal Granada, Atatürk'ün son okuduğu kitabın Bellekten'in 5/6 sayılı son nüshası olduğunu belirtmişlerdir.

KİTAP YASAĞINA KARŞI ÇIKAN ATATÜRK

Askeri öğrencilik yıllarında kitabın yasaklanmasının sıkıntılarını yaşayan Atatürk, kitapların yasaklanmasına da karşı çıkmıştır. Bu karşı çıkışta, hiç kuşkusuz O'nun okumayı ve kitaba verdiği değer yatmaktadır.

Kurtuluş Savaşı'nda İstanbul'da bulunan Armstrong adlı İngiliz subayının yazdığı ve 1932'de İngiltere'de yayınlanan "Bozkurt (Grey Wolf): Mustafa Kemal" adlı kitabı daha çok bir film senaryosu olarak değerlendirilmiş, yarattığı görüntü ve Atatürk'ü dayanıksız savlar ve gerçeklerden uzak öykülerle anlattığı için yurda sokulması yasaklanmıştı.

Bu yasakla ilgili olarak Atatürk'ün yaptığı değerlendirme bugün bile kıskanılacak kadar demokratik ve hoşgörülüdür.

Bir gün Çankaya sofrasında bu eser gecenin konusu haline gelir. Atatürk : "Getirin şu eseri okuyalım" der ve eser gece baştan aşağı okunur. Atatürk her satırını dikkatle dinler. Sonra sorar :

- Ne yaptınız bu kitabı?
- Yurda girmesini yasak ettik.
- Niçin?
- Hakkınızda iftiralar dolayısı ile.
- İçki filan mı?
- Evet efendim.
- Az bile yazmış. Bırakın kitabı yurda girsin. Millet de okusun.³⁰

ATATÜRK'ÜN KÜTÜPHANESİ

Atatürk, Çankaya'da iki katlı bağ evine yerleştikten sonra, ev bazı tadilatlarla daha kullanışlı hale getirilmiştir. Ortada halılar ve divanlarla döşeli bir şark salonu bulunmaktadır. Şark salonunun bir kapısı kütüphaneye açılır. Atatürk'ün çoğu zaman günlerce kapanarak çalıştığı ve okuduğu bu kütüphanenin dolaplarını yüzlerce cilt, Türkçe ve yabancı dillerde yazılmış kitaplar doldurmaktadır. Güzel ciltli bu

³⁰ GÜNSEV, s. 592.

kitaplar askerlik, hukuk, tarih ve edebiyat konularına ait idi. 1929 – 30 yıllarından sonra, büyük miktarda ve bilhassa Fransızca neşredilmiş tarihe ait kitapların getirilmesi ile bu oda yeterli gelmemiş, bitişik kule odası denilen yere siyah-beyaz çizgili meşeden bir ikinci kütüphane ve çalışma masası ilave edilmiştir. Atatürk, ünlü büyük nutkunu bu masada yazmıştır. Burası 1932 yılına dek Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk Cumhurbaşkanı köşkü olarak kullanılmıştır.

Yeni Pembe Köşk yapılacağı zaman Atatürk'ün mimardan istediği bilhassa şu olmuştur : Çok geniş bir kütüphane ve üzerinde haritaların açılıp tetkikler yapılabilmesi mümkün masanın bulunacağı ferah bir yer ve çok miktarda kitap koyma yerleri. Bugünkü Çankaya'daki Cumhurbaşkanlığı Köşkünün üst katında, Ankara'ya doğru bakıldığı zaman köşkün sağ ucunu teşkil eden "L" biçimindeki kütüphanesidir. Burası Atatürk'ün zevkine ve isteğine uygun olarak yapılmış ve tavana kadar rafları olan kitaplık kısmı çalışma yerinden kadife perdelerle ayrılmıştır.³¹

Atatürk'ün bu kütüphanesinde, hediye edilen çeşitli yayınlardan ve kendi satın aldığı tarih, sosyoloji, ekonomi ve bilhassa dil konularıyla ilgili olanlar çoğunluğu teşkil ediyordu. Atatürk yurt dışından sürekli olarak kitap sipariş etmiştir. Elçiliklerimiz aracılığıyla, yurt dışından kitap sipariş eden ilk Türk Devlet adamı Atatürk olmuştur.

Özellikle, Paris Büyükelçiliği görevlerinde bulunan Fethi Okyar, Münir Ertegün ve Suat Davaz'a yüklü kitap siparişleri verilmiş ve bunların tutarlarını kendi özel bütçesinden ödemiştir.³²

Atatürk özel kütüphanesinin katalogu, O'nun üstün yetenekli kumandanlığının, büyük devlet adamlığının yanısıra bir fikir ve kültür hayatının belgesidir.

Atatürk kütüphanesindeki bu kitaplarla da yetinmeyip ünlü kütüphanelerden ödünç kitaplar aldığı gibi, bazılarını da sipariş etmiştir. Örneğin, "Şapka Devrimi"ni başlatmak üzere, Kastamonu'ya gittiklerinde, çeşitli kurum ve kuruluşları ziyaretleri sırasında kentin kütüphanesini de ziyaret etmişler ve birkaç tane kitap istemişlerdir. Aynı şekilde Yıldız Sarayı Kütüphanesinden, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesinden kitap almış ve incelemiştir.³³

Kütüphanesi Atatürk'ün en çok sevdiği ve vaktini geçirdiği, gündüz resmi memurları ve arkadaşlarını kabul ettiği yerdir. ABD'nin o dönem Ankara Büyükelçisi olan General Charles Sherrill, Atatürk'ün, kütüphanede kendilerini kabul etmelerini şöyle anlatmaktadır.³⁴

"Ancak bu defa benim gideceğim yer merasim daireleri değildir. Askeri yaver bu çok uzun salonun sonunda sola dönerek merdivenden yukarıya çıkıyor. Duvarlar, son zamanlarda Skandinavya'da yapılan ve büyük değer taşıyan halılara

³¹ BOĞAK, s. 81.

³² ŞİMŞİR, s. 85-95

³³ ŞENALP, s. 374.

³⁴ Charles H. SHERRILL, Bir Elçiden Gazi Mustafa Kemal (Çeviren: Alp ILGA), Tercüman 1001 Temel Eser: 23, İstanbul, s. 35.

benzer, tatlı renkli halılarla süslüdür. Merdivenlerdeki yol halıları da aynı renktedir. Ve gördüğümüz bütün renkler resmi binalarda görmeye alıştığımız donuk renklerden başka ve çok daha zarif... Sol koldaki köşede bir kapı açık renk kestaneden yapılmış geniş ve ferah bir daireye açılıyor. Ortada uzun bir toplantı masası bulunmaktadır. Öte baştaki köşede, tam bir iş adamına yakışacak masanın yanında Gazi durmaktadır. Ve bu defa yüzünde bir yakın dost tebessümü vardır. Şimdi, ilk görüşmemizden daha çok kendi çevresini ve yuvasını bulmuşa benziyordu. Çünkü kütüphanesindeydi; ve yaratılışı itibariyle daima okumak, tetkik etmek isteyen kimseler için bu varılacak en mutlu hedeftir. Mustafa kemal, pek sevdiği kitapları, haritalarıyla çevrelenmiş kütüphanesindeki huzur ve rahatı hiçbir yerde bulamazdı.”

ATATÜRK'ÜN YAZARLIĞI

Atatürk, aynı zamanda seçkin bir yazardır. Ondan fazla eser vermiştir. Kronolojik sırasıyla;

- Cumalı Ordugâhı (1909),
- Tabiye Tatbikatı Seyahati (1911),
- Zabıt ve Kumandan ile Hasbıhal (1918),
- Anafartalar Muharebatına ait Tarihçe,
- Arıburnu Muharebeleri Raporu,
- Hatıra Defteri.

Toplam altı cilt eder. Bunlara beş ciltlik Söylev ve Demeçleri ile Tamim ve Telgraflarını ekleyince 11 cilt ediyor. 1936 – 1937 yılında kaleme aldığı Geometri kitabıyla birlikte 12 cilt eser yazmış oluyor. Büyük Nutuk 13. eser oluyor. Mektupları da sistematik olarak toplanırsa Atatürk'ün kaleminden çıkmış eserler 15 cildi bulur. Bu eserlerde, özellikle Büyük Nutuk'ta Atatürk, gerçekten güçlü bir yazar olduğunu fazlasıyla kanıtlamıştır.³⁵

SONUÇ

Atatürk'ün yanında bulunanların hatıraları ve belgeler, en önemlisi bıraktığı eserler; O'nun kitap seven bir fikir adamı olduğunu göstermektedir. Kitap, Atatürk'ün fikir hayatı için daima değerli bir varlık olmuştur.

Atatürk, her önemli kararın uygulama öncesinde konu ile ilgili araştırma yapıp, bu konuda çeşitli kitaplar okumuştur. Bununla da yetinmeyerek konuyu arkadaşlarıyla ve ilgili bilim adamlarıyla tartışmıştır. Elimizdeki belgeler, Atatürk'ün geniş bir kültüre sahip olduğunu, kitaba yönelik bir çok olumlu girişimlerin gerçekleşmesine önderlik ettiğini göstermektedir.

Eserlerini, okumaya ve kitaba borçlu olduğunu söyleyen Atatürk; Türkiye Cumhuriyeti'nin temelini kültüre dayandırmıştır. “Türkiye Cumhuriyeti'nin temeli kültürdür” demiştir. Türk kültürüne dayandırdığı Türkiye Cumhuriyeti'ni de Türk gençliğine emanet etmiştir.

³⁵ ŞİMŞİR, s. 95